

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.1.38>**П. С. Єпринцев**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-9790-9565

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті здійснено всебічний теоретико-правовий аналіз організованої злочинності як складного соціально-правового явища, яке в умовах сучасних суспільних трансформацій та російської агресії проти України набуває нових форм, масштабів і механізмів впливу на державу, суспільство та економіку. Робота висвітлює історичну еволюцію організованої злочинності, її перехід від локальних угруповань до розгалужених структур із високим рівнем конспірації, корупційних зв'язків та інтеграції в легальний бізнес. Окремо проаналізовано сучасні виклики, які виникають унаслідок проникнення злочинних угруповань у політичні, економічні та управлінські системи, їх тісний зв'язок із корупційними процесами та використанням слабкостей державних інституцій. Через аналіз наукових праць, законодавства України та міжнародних нормативних актів, у роботі розглянуто нормативно-правову базу протидії організованим злочинності. Виявлено основні проблеми правозастосування: фрагментарність законодавчих положень, недостатню адаптацію до цифрових і гібридних загроз, а також наявність інституційних прогалин. Наголошено, що сучасні злочинні структури тісно співпрацюють із корумпованими посадовцями, використовують фінансові інструменти, транснаціональні зв'язки та нестабільність, пов'язану з воєнним станом. Також узагальнено наукові підходи до аналізу причин і умов поширення організованої злочинності. Серед ключових чинників виокремлено недоліки в практиці розслідувань, відсутність системності в боротьбі зі злочинними мережами, зниження тяжкості санкцій та порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності. У статті окреслено стратегії державної політики щодо протидії організованим злочинності на основі урядових документів і міжнародних зобов'язань України. Наукова новизна роботи полягає у висвітленні сучасних тенденцій розвитку організованої злочинності в Україні та розробленні комплексного підходу до її правового аналізу з урахуванням впливу воєнних, політичних і соціально-економічних факторів.

Ключові слова: організована злочинність; протидія організованим злочинностям; корупція; кримінальні угруповання; національна безпека; правоохоронні органи; нормативно-правове регулювання; транснаціональна злочинність; воєнний стан; кримінологічні загрози; державна політика; гібридні загрози.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть організована злочинність у світі зазнала значних змін як у масштабах, так і за своїм змістом. У XX столітті вона здебільшого асоціювалася з мафіозними угрупованнями, гангстерами і рекетирями, представляючи собою закритий кримінальний світ. Проте після завершення «холодної війни» її вплив почав дедалі більше позначатися на державному устрої, безпеці громадян та економічному розвитку – особливо в посткомуністичних країнах і регіонах, які переживають

нестабільність або наслідки конфліктів. Згодом організована злочинність стала своєрідним системним елементом управління, забезпечуючи ресурси для політиків і чиновників. Водночас така інтеграція кримінальних структур у владу за певних обставин може викликати суспільне невдоволення і стати поштовхом до політичної кризи чи нестабільності. У сучасних реаліях злочин вже не завжди є приводом для кримінальної відповідальності, але все частіше перетворюється на каталізатор революційних змін [1, с. 60].

Як вже зазначалось, організована злочинність протягом останніх десятиліть залишається однією з найбільших загроз для політичного та економічного розвитку багатьох країн світу. Найуразливішими до її негативного впливу є держави, що перебувають у процесі суспільно-політичних трансформацій. На жаль, Україна також не стала винятком. Організовані злочинні угруповання, що діють на території країни, охопили найбільш прибуткові нелегальні сектори, такі як економіка, господарська діяльність, фінансовий сектор, зокрема банківська сфера, використання бюджетних ресурсів та видобуток корисних копалин. Ці галузі, передусім, тісно переплітаються з корупційними процесами [2, с. 59-60].

Слід зазначити, що організована злочинність характеризується високим рівнем адаптації до навколишнього середовища, конспіративністю та здатністю до мімікрії. За даними Європолу, ключовими ознаками такої злочинності в Європі є використання корупційних методів і зловживання легальними бізнес-структурами. Дві третини злочинців систематично застосовують корупцію, а понад 80% злочинних угруповань задіюють законний бізнес. Крім того, за інформацією Європолу, ядро злочинних мереж складають управлінські кадри та так звані «польові ділки», яких оточують фахівці, відповідальні за інтелектуальне забезпечення їхньої діяльності [3, с. 47].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що організована злочинність у сучасних реаліях є однією з найсерйозніших загроз для національної безпеки, політичної стабільності та соціально-економічного розвитку країни. В умовах масштабних суспільних змін, що наразі переживає Україна, це явище набуває нових форм, охоплює все більші масштаби та ускладнюється зміною своїх характеристик. Такий розвиток ситуації створює серйозні труднощі для роботи правоохоронних органів і функціонування системи державного управління в цілому. Транснаціональні злочинні мережі, поширення корупційних схем, проникнення кримінальних структур у політичне, економічне і управлінське життя країни, а також адаптація злочинного середовища до умов воєнного стану створюють загрози іншого рівня складності, що потребують всебічного теоретичного та правового аналізу. Особливе занепокоєння викликає ситуація в Україні, де тривала нестабільність у суспільно-політичній сфері, економічні кризи, вплив

олігархічних груп і зовнішня агресія формують сприятливе підґрунтя для розширення діяльності організованих угруповань. Ці структури все активніше інтегруються у легальні бізнес-процеси, контролюють фінансові потоки, проводять масштабні корупційні операції та користуються слабкими місцями державного управління. Чинна нормативно-правова база хоча й досить розгалужена, залишається не повністю узгодженою й недостатньо адаптованою до нових умов, таких як цифровізація, воєнна агресія росії, виникнення гібридних загроз і посилення міжнародного характеру кримінальних угруповань. У таких обставинах виникає гостра потреба у формуванні сучасних теоретичних і правових підходів до протидії організованим злочинності. Ці підходи мають враховувати міжнародний досвід, моделі співпраці між компетентними органами, зміни в технологіях, що використовують злочинні структури, а також реалії воєнного часу. Ґрунтовне вивчення цих питань дозволить не лише краще зрозуміти природу й механізми функціонування організованої злочинності, але й створити дієві способи боротьби з нею. Це сприятиме посиленню державної стійкості, підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів і вдосконаленню національного законодавства. Таким чином, дослідження теоретичних і правових основ запобігання організованим злочинності в умовах суспільних трансформацій є надзвичайно актуальним завданням. Воно має вагоме наукове й практичне значення та відповідає сучасним викликам державної політики у забезпеченні національної безпеки. Зазначеною проблемою займалися: М. Ю. Валуйська, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, П.Г. Назаренко, Є.В. Литвинов та інші вчені. Однак низка аспектів досліджуваної проблеми потребує додаткового опрацювання.

Метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз сучасного стану, розвитку тенденцій та основних загроз, що супроводжують організовану злочинність в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз чинного законодавства дає підстави зробити висновок, що ключовими нормативно-правовими актами, які безпосередньо регулюють боротьбу з організованою злочинністю та корупцією, є закони України: «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року та «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року. Варто підкреслити, що законодавство, спрямоване на протидію організованим злочинності, базується

на положеннях Конституції України. Воно охоплює такі акти, як Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс, а також закони «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про Бюро економічної безпеки України». До цього переліку додаються інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди, стороною яких є Україна [2, с. 60].

Прийняття такого значного обсягу нормативних актів, що регламентують основи державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, обумовлене високим деструктивним потенціалом сучасної організованої злочинності. Ця проблема характеризується широким поширенням, адже злочинність набула транснаціонального масштабу та створила серйозні загрози для національної безпеки окремих держав [4, с. 566].

Отже, в Україні постійно приділяється увага протидії організованій злочинності на найвищому державному рівні. Так, 27 вересня 2022 року Кабінетом Міністрів України затверджено план заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю, згідно із яким поставлено такі завдання: 1. Удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю. 2. Формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю. 3. Запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю. 4. Запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах із високим ризиком її прояву. 5. Інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю. 6. Залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю. 7. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю [5].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року під організованою злочинністю розуміється сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [6].

Крім того, статтею 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» визначається система

органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю. Відповідно до якої систему державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, становлять: а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій [6].

Організована злочинність – це об'єднання кримінального середовища в межах певного регіону, галузі господарства (чи її виробничих структур) або окремих управлінських сфер. Вона утворюється шляхом створення стійких, згуртованих, ієрархічно організованих злочинних угруповань, орієнтованих на тривалий період спільної злочинної діяльності для отримання стабільних значних доходів. Це часто відбувається із прихованим використанням економічних і організаційних механізмів, а також за участі корумпованих працівників державного апарату [7, с. 239].

Професор Даньшин І.М. зазначає, що в країні існують певні умови, які об'єктивно сприяють поширенню організованої злочинності. Серед них він виділяє відсутність оптимальних форм та необхідного досвіду у боротьбі з таким типом злочинів. Додатково зазначається практика поспішного та необґрунтованого роз'єднання великих багатоепізодних і багатосуб'єктних справ, що ускладнює встановлення всіх злочинних зв'язків усередині кримінальних угруповань. Це, у свою чергу, дозволяє багатьом учасникам уникати кримінальної відповідальності. Крім того, на його думку, проблема поглиблюється через надмірний лібералізм у призначенні покарань, а інколи й порушення принципу невідворотності відповідальності щодо окремих винних осіб [7, с. 242].

У Стратегії боротьби з організованою злочинністю підкреслено, що вона становить серйозну загрозу національній безпеці в умовах військової агресії російської федерації проти України. Зазначається, що сусідня держава використовує спроби створення терористичних організацій на території нашої країни для досягнення власних цілей. Організована злочинність розглядається як один з інструментів, який іноземні спецслужби застосовують для дестабілізації ситуації в Україні та завдання шкоди її національній безпеці. Крім того, існують передумови для її використання окремими громадськими організаціями як інструмента політичної боротьби, спрямованого на підрид демократії [8, с. 29].

Беручи до уваги, що організована злочинність виникає через складне переплетення різних чинників, ефективна боротьба з нею можлива лише за умови створення необхідних передумов для розробки системи заходів. Ці заходи мають бути спрямовані на блокування та нейтралізацію актуальних загроз сучасності, базуючись на спеціалізованій правоохоронній діяльності. Основним елементом цієї діяльності повинна бути правоохоронна структура, здатна оперативно та результативно реагувати на виклики і небезпеки, які породжує організована злочинність [9, с. 111; 10, с. 142].

Як зазначає Луценко Ю.В., організована злочинність виникає внаслідок складного комплексу причин, тому боротьба з нею буде ефективною лише за умови створення системних заходів (економічних, соціальних, правових, організаційних тощо), спрямованих на блокування та нейтралізацію цих небезпечних явищ сучасності. Ці заходи повинні базуватися на спеціалізованій правоохоронній діяльності. Центральну роль у цьому процесі має відігравати правоохоронна структура, здатна оперативно й результативно протидіяти викликам і загрозам організованої злочинності, у тому числі на міжнародному рівні [11, с. 77].

Організована злочинність представляє собою об'єднання кримінального середовища на рівні окремого регіону, певної галузі господарства чи управлінської сфери. Вона формується через створення стійких, злагоджених та ієрархічно структурованих злочинних угруповань, які орієнтуються на тривалу спільну незаконну діяльність. Основною метою таких угруповань є отримання постійного, як промислу, максимально великого прибутку із прихованим використанням офіційних економічних і управлінських механізмів, а також із залученням корумпованих представників органів державної влади та управління [12, с. 10].

На сьогодні в законодавстві та практиці нашої держави відсутнє універсальне та ґрунтовне визначення поняття «організована злочинність». Це головним чином зумовлено тим, що ми перебуваємо в епоху значних соціально-економічних змін, викликаних, у першу чергу, технічною революцією та глобалізаційними процесами. У результаті злочинні угруповання постійно вдосконалюють свої структури та адаптують їх до змін у середовищі, де вони здійснюють свою діяльність. Це сприяє виникненню різноманітних форм організованої злочинності, які постійно змінюються. Через це

визначення цього явища варіюють, але жодне з них поки що не отримало сталого схвалення як серед науковців, так і серед практиків. У міжнародному контексті різноманіття і зміст цих визначень є відображенням специфіки умов окремих країн: соціальної структури, правових, економічних і культурних особливостей, рівня розвитку організованої злочинності, а також відмінностей у методах управління злочинними організаціями та боротьбі з ними [13, с. 78-79].

Аналізуючи ознаки організованої злочинності, різні дослідники виділяють різну їх кількість і трактують їх по-різному. Більшість науковців погоджуються, що основними характеристиками організованої злочинності є: стабільність, систематичність, плановість і таємний характер діяльності, яка часто має вигляд злочинного підприємництва. Також до ключових ознак належать наявність структур управління й забезпечення, ієрархічна система керівництва, дотримання спільних норм поведінки, впровадження системи для систематичного нейтралізування будь-яких форм соціального контролю, використання спеціальних методів розвідки та контррозвідки, формування централізованих великих фінансових фондів, а також постійна тенденція до розширення сфер впливу та діяльності [14, с. 101].

Висновок. Теоретико-правовий аналіз засвідчує, що в сучасних умовах організована злочинність є однією з найсерйозніших і наймасштабніших загроз для національної безпеки України. Її трансформація від локальних кримінальних угруповань до складних мережевих транснаціональних структур, тісно переплених із корупційними схемами, значно ускладнює діяльність правоохоронних органів і функціонування механізмів державного управління. Особливу небезпеку становить проникнення організованих груп у політичну, економічну та управлінську сфери, що створює ризики для стабільності держави, підриває довіру до її інституцій і сприяє зловживанням. Попри наявність розвиненої законодавчої бази для протидії організованій злочинності та корупції, її практичне застосування стикається з низкою проблем. Серед ключових – недостатня узгодженість правових норм, уповільнена адаптація до сучасних викликів, таких як цифровізація, гібридні загрози чи наслідки воєнних ризиків, а також недоліки у роботі правоохоронних органів і слабка координація між ними. Практика свідчить, що організована злочинність активно використовує прогалини у державному управ-

лінні, взаємодіючи з легальним бізнесом, міжнародними кримінальними мережами та корупційними механізмами. Повномасштабна військова агресія з боку російської федерації створила додаткові умови для активізації кримінальних структур, що загострює зовнішні загрози і посилює внутрішню нестабільність. У таких обставинах організована злочинність стає не лише кримінальним явищем, але й політичним інструментом, який може застосовуватися іноземними спецслужбами або окремими групами впливу для дестабілізації ситуації в Україні. Ці виклики наголошують на необхідності вдосконалення механізмів міжвідомчої співпраці, зміцнення інституційної спроможності правоохоронних органів, забезпечення розвитку інформаційно-аналітичних систем і гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Ефективне протистояння організованій злочинності потребує системного підходу, який включає правові, економічні, організаційні, інформаційні та превентивні заходи. Боротьба з організованою злочинністю в Україні потребує комплексних реформ, поглиблення міжнародної співпраці, підвищення кадрового та наукового потенціалу правоохоронних структур, а також впровадження сучасних методів аналізу й управління ризиками. Результати досліджень підтверджують важливість продовження роботи над вдосконаленням стратегій запобігання та протидії цьому явищу, особливо з урахуванням умов воєнного стану і суспільних змін.

Список використаної літератури:

- Бусол О.Ю. Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 2 (18). 2019. С. 60-71.
- Назаренко П.Г. Проблемні питання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності і корупції. *Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики*: Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Дніпро, 09 грудня 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2022. С. 59-63.
- Крамаренко Ю.М. Окремі питання підготовки фахівців до аналітичної роботи в сфері протидії організованій злочинності. *Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики*: Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Дніпро, 09 грудня 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2022. С. 47-49.
- Литвинов Є.В. Нормативні засади реалізації державної політики з питань боротьби з організованою злочинністю та місце серед них адміністративно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12. 2022. С. 565-567.
- Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня. 2022 р. № 850-р. *Офіційний вісник України*. 2022 р. № 80. Ст. 373.
- Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст.358.
- Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
- Ботнаренко І.А. Оглядове дослідження негативних впливів організованої злочинності та корупції в умовах збройної агресії РФ проти України. *Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи з нагоди 5-річчя створення Департаменту стратегічних розслідувань НПУ*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 04 жовтня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 28-31.
- Леган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності: монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
- Ткаченко В.В. Кримінально-правові засоби протидії організованій злочинності: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС. *Нове українське право*. Вип. 2. 2025. С. 141-147.
- Луценко Ю.В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 35 (74) № 3. 2024. С. 132-139.
- Боротьба з корупцією та організованою злочинністю: підруч.: у 2-х т. Т. 1. Боротьба з організованою злочинністю / І.М. Гриненко, Ю.Р. Гавдьо, В.А. Пентегов та ін. Київ: НА СБУ, 2019. 280 с.
- Мороз В.П., Чаплинський К.О., Богуславський М.Г., Волошина М.О. Протидія організованій злочинності в Україні: сучасність та перспективи : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 236 с.
- Марисюк К. Б., Черепущак В. В. ДО Питання про поняття «організована злочинність». URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20948/16.pdf>.

Yepryntsev P. S. Theoretical and legal principles of preventing organized crime in Ukraine in the conditions of social transformations

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of organized crime as a complex socio-legal phenomenon, which in the context of modern social transformations and russian aggression against Ukraine is acquiring new forms, scales and mechanisms of influence on the state, society and economy. The work highlights the historical evolution of organized crime, its transition from local groups to branched structures with a high level of conspiracy, corruption ties and integration into legal business. Separately, modern challenges that arise as a result of the penetration of criminal groups into political, economic and administrative systems, their close connection with corruption processes and the use of weaknesses of state institutions are analyzed. Through the analysis of scientific works, legislation of Ukraine and international regulations, the work considers the regulatory and legal framework for combating organized crime. The main problems of law enforcement are identified: fragmentation of legislative provisions, insufficient adaptation to digital and hybrid threats, as well as the presence of institutional gaps. It is emphasized that modern criminal structures closely cooperate with corrupt officials, use financial instruments, transnational connections and instability associated with martial law. Scientific approaches to the analysis of the causes and conditions for the spread of organized crime are also summarized. Among the key factors are identified shortcomings in the practice of investigations, lack of systematicity in the fight against criminal networks, reduction of the severity of sanctions and violation of the principle of inevitability of criminal liability. The article outlines state policy strategies for combating organized crime on the basis of government documents and international obligations of Ukraine. The scientific novelty of the work lies in highlighting modern trends in the development of organized crime in Ukraine and developing a comprehensive approach to its legal analysis, taking into account the influence of military, political and socio-economic factors.

Key words: organized crime; countering organized crime; corruption; criminal groups; national security; law enforcement agencies; regulatory and legal regulation; transnational crime; martial law; criminological threats; state policy; hybrid threats.